

HOOFDSTUK 3

DE FAMILIES MENDES DA COSTA EN HENRIQUEZ DE CASTRO IN AMSTERDAM VANAF DE 19^E EEUW.

Van de families Mendes da Costa en Henriques de Castro zijn veel gegevens bewaard op de Gezinsbladen.

Bijlage 1

Bij de vestiging van Sefardische Joden in Nederland (Amsterdam) blijkt dat zij geen toegang krijgen tot de gilden en vinden werk in de diamant-bewerking, handel en financiële sector - bijlage 2. Anderen kiezen de wetenschap - bijlage 3, of worden musicus, toneelspeler of kunstschilder, beeldhouwer – bijlage 4.

De families, waarin Judith gebren wordt.

De familie Mendes da Costa.

Raphael de Jakob Mendes da Costa wordt geboren 12 januari 1800 en overlijdt op 14 augustus 1877. Hij trouwt op 6 juni 1834 met Hanna Henriques de Castro, geboren 24 november 1812, begraven 10 maart 1886.

*** Hun zoon Emanuel Mendes da Costa geboren 12 februari 1845 trouwt op 18 december 1878 met Esther Henriques de Castro. Hij overlijdt aan suikerziekte en wordt begraven op 20 maart 1908.**

Familie Henriques de Castro. Bijlage 5.

Jacob Henriques de Castro wordt geboren 27 augustus 1816. Hij trouwt op 10 april 1851 met Rachel Henriques de Castro, geboren 16 juni 1831, begraven op 27 december 1894. Hij overlijdt op 11 maart 1875.

***Hun dochter Esther Henriques de Castro, geboren 10**

augustus 1857, huwt op 13 december 1878 met Emanuel Mendes da Costa. Zij overlijdt op 10 januari 1934.

Uit deze verbintenis worden 7 kinderen geboren, ingeschreven in het bevolkingsregister van Amsterdam en in het archief van de Portugees-Israëlitische Gemeente te Amsterdam.

DE KINDEREN MET KORTE BIOGRAFIE.

1 Raphael Mendes da Costa, geboren 18 oktober 1879 in Amsterdam, overleden juli 1940 te Apeldoorn in het Centraal Israëlitisch Krankzinnigengesticht.

Biografische gegevens.

Judith noemt hem in haar memoires bij de ondervraging waarom ze katholiek geworden is, 'de zachtmoedigste van de drie.' AB 34

2 Jacob Mendes da Costa, geboren 31 augustus 1880 in Amsterdam en overleden 1880.

Biografische gegevens.

Zuster Emerentia Peterse meldt dat deze zoon als baby van één maand overleden is.

3 David Mendes da Costa, geboren 9 september 1881 in Amsterdam en overleden?

Biografische gegevens.

Judith schrijft in haar memoires dat hij, toen Judith bij de ondervraging door de broers over haar overstap naar het katholicisme, over David: 'Mijn middelste broer was buiten zichzelf. – Woedend ging hij de kamer uit, de trap af en de straat op. Met een harde slag viel de straatdeur dicht.' AB 34

4 Abraham Mendes da Costa, geboren 7 mei 1885 in Amsterdam. Op 28 september 1942 wordt hij vanuit Westerbork in transport 23 (610 personen) gedeporteerd naar Auschwitz, waar hij wordt omgebracht.

Biografische gegevens.

Abraham (Bram) vestigt zich op 11 april 1934 in Nijme-

gen. Hij is de enige Jood die daar in februari 1941 protest aantekent tegen de verplichte registratie. Omdat hij geen steun krijgt van het stadsbestuur ziet hij zich genoodzaakt zich in augustus 1941 te laten inschrijven als Jood. Kort daarna duikt hij onder.

Opsporing verzocht.

Het *Algemeen Politieblad*, nr. 3, 21 januari 1943, 77, bericht 197:

'De commissaris van politie te Nijmegen verzocht opsporing, aanhouding en voorgeleiding van Abraham Mendes da Costa, vertegenwoordiger, wonende in de Hugo de Grootstraat 16 te Nijmegen. Hij werd ervan verdacht van woonplaats te zijn veranderd zonder de daartoe vereiste vergunning te hebben.

{Met deze omschrijving worden Joden aangeduid die zijn ondergedoken}.

In beslagneming van het op hen bevonden geld werd mede verzocht.' Meer informatie: zie literatuur.

5. Nannette Rachel Mendes da Costa, geboren 22 januari 1888 in Amsterdam, overleden 25 januari 1943 in Auschwitz.

Biografische gegevens.

Nannette, ook genoemd Netty, is verpleegster in het Centraal Israëliisch Krankzinnigengesticht *Het Apeldoornsche Bosch* te Apeldoorn.

Het aantal psychiatrische patiënten is in 1943 gestegen tot 1181, mede omdat joodse patiënten niet meer mogen verblijven in openbare instellingen voor zieken. Al het niet-joodse personeel moet ontslagen worden. Het tekort dat daardoor ontstaat wordt opgevuld – op vrijwillige basis – door joodse mensen die vanwege hun huwelijk met een niet-arische partner vrijgesteld zijn van deportatie. In 1943 zijn er 330 medewerkers.

Aankankelijk lijkt het erop dat de nazi's *Het Apeldoornsche Bosch* ongemoeid zullen laten; *in Apeldoorn* spreekt men van de 'Jodenhemel'.

Robert Kempner (1969). 78.

'Reeds in zijn laatste rapport in 1942 over het gunstige

verloop van de definitieve oplossing van het joodse vraagstuk in Nederland, had beklagde Zöpf (Zoeph) het transport van de zieke joden in de eerste maanden van het jaar 1943 aangekondigd. Een van de voornaamste projecten van de actie was de vernietiging van ongeveer 2000 patiënten van het joodse ziekenhuis voor krankzinnigen. (Het Apeldoornsche Bosch te Apeldoorn.)

Aan dit plan ging een uitwisseling van telegrammen vooraf tussen Dr. Leonardo Conti in Berlijn en Seyss-Inquart. Op 22 december 1942 had Conti naar Den Haag getelegrafeerd, dat hij van de mogelijkheid had gehoord het krankzinnigengesticht in Apeldoorn, dat tot nu toe door joden was bezet, en het Frans-Jozeph instituut vrij te maken. 'Ik verzoek u dringend dit te doen en mij de beide instituten ter beschikking te stellen.' Conti heeft behoefte aan ziekenhuisplaatsen voor gewonde soldaten.'

Op woensdag 20 januari 1943 verschijnt de Ordedienst van Kamp Westerbork, naar blijkt een dag te vroeg. Op het station van Apeldoorn wordt intussen een goederentrein met 40 wagens gereed gemaakt. De helft van het personeel van *Het Apeldoornsche Bosch* vlucht 's nachts en duikt onder.

In de nacht van donderdag 21 op vrijdag 22 januari 1943 worden alle patiënten, soms naakt, verward of in dwangbuis, door eenheden van de Waffen-SS en de Ordnungspolizei onder de persoonlijke leiding van Hauptsturmführer Ferdinand aus der Fünten (Zentralstelle für jüdische Auswanderung), daarbij geholpen door Albert Konrad Gemmeker, - de SS commandant van kamp Westerbork - in vrachtwagens naar de gereedstaande goederentrein gebracht.

Deze trein – transport 45 - vertrekt vrijdagochtend 22 januari om 7 uur en brengt 931 personen, onder wie 96 kinderen en 50 personeelsleden, rechtstreeks naar Auschwitz, waar allen, behalve hen die onderweg sterven, bij aankomst direct zijn gedood. Onder hen ook de verpleegster Nannette Rachel Mendes da Costa. Over de

manier van doden spreken de bronnen elkaar tegen. Een meisje heeft deze moordaanslag overleefd. 'Het in Apeldoorn achtergebleven personeel, is samen met de laatste ruim honderd joodse Apeldoorners in een gewone trein naar Kamp Westerbork gebracht en wordt vandaaruit gedeporteerd. Enkelen van hen hebben, net als een deel van degenen die ondergedoken zijn, na de oorlog hun verhaal kunnen doen.' Wikipedia

Het herdenkingsmonument in Prinsenpark te Apeldoorn.

Op 23 april 1990 onthult Prinses Juliana in het Prinsenpark te Apeldoorn een monument van Ralph Prins ter herdenking van de slachtoffers van de massamoord op Joden en anderen. Op het monument staat een regel uit het gedicht van Ida Gerhardt *Het carillon*: 'Nooit heb ik wat ons is ontnomen, zo bitter, bitter liefgehad'. Nannette staat daar vermeld: *Nannette Mendes da Costa 55 jaar Amsterdam.*

Elk jaar rond 21 januari wordt bij dit monument een herdenking georganiseerd door het Comité 'Monument Apeldoornsche Bosch'.

Op 27 mei 2009 worden op het terrein twaalf herinneringstekens onthuld. In december 2009 krijgen wegen en paden op het terrein officiële straatnamen, die herinneren aan Het Apeldoornsche Bosch: *Lemeilaan, Laan van Achisomog, Hannahlaan, Rustoordaan, Lobsteinlaan, Fuldauerlaan, Benjaminlaan* enzovoorts. Wikipedia

De stratenlijst van Apeldoorn noemt de *da Costalaan* met de daar gelegen da Costaschool. Deze da Costa is de schrijver en dichter Isaac da Costa, 14 januari 1798-28 april 1860.

6. Rachel Anna Mendes da Costa, geboren 30 maart 1892 in Amsterdam, is omgekomen op 16 april 1943 in vernietigingskamp Sobibór.

Biografische gegevens.

Rachel Anna is getrouwd met Jhr. Mozes Lopes Suasso

(1881) op 3 maart 1927 te Amsterdam. Judith is hierbij aanwezig. AB 67.

Hij overlijdt op 30 maart 1931. Daarna huwt ze Albert Cohn en woont sinds 15 mei 1934 in Nijmegen, Groesbeekseweg 85. Vanwege zenuwklachten wordt Rachel opgenomen in het ziekenhuis te Zutphen en daarna in de psychiatrische instelling 'Het groot Graffel' te Warnsveld. Vandaaruit is ze overgebracht naar Westerbork en op 13 april 1943 gedeporteerd naar Sobibor in transport 58 – 1204 personen - en vergast op 16 april 1943.

7. Judith Mendes da Costa, geboren op 25 augustus 1895 te Amsterdam; omgebracht op vrijdag 7 juli 1944 in Auschwitz II-Birkenau.

Biografische gegevens.

Judith – met strik –16 jaar net Rachel Anna.

Judith wordt geboren op zondag 25 augustus te Amsterdam. 1895.

1923. Woensdag 10 oktober volgt haar overgang naar het katholicisme, onder begeleiding van de Dominicaan Pater Thijs (kloosternaam Mathias) J.P. Frehe, O.P. (1890-1967) die haar doopt in de Dominicuskerk te Amsterdam.

1923. Zondag 13 oktober ontvangt ze de eerste Heilige Communie in de Rozenkranskerk, Amsterdam.

Op 1 september 1923 maakt Judith kennis met de Zusters van de Congregatie van de Heilige Catharina van Siena te Voorschoten, ook genoemd Dominicanessen van Voorschoten.

In de winter –november?- ontvangt ze het sacrament van het vormsel, toegediend door Mgr. A.S. Callier (1849-1928), bisschop van Haarlem, in de Sint Catharinakerk op het Singel te Amsterdam.

1928. Op 30 oktober begint het postulaat – officiële kennismakingsperiode van weerskanten van zes maan-

den - tot 29 april 1929.

1929. 30 april begint haar novitiat - mentale en spirituele vorming in het Dominicaans kloosterlijk leven - van 1 jaar tot 29 april 1930.

1930. 30 april doet ze haar kleine professie – verbintenisbesluit van beide zijden voor drie jaar – tot 29 april 1933.

Zuster Judith werkt in het klooster te Reuver, daarna in Voorschoten en in het sanatorium te Bilthoven.

1933. 30 april volgt de grote professie: verbintenisbesluit van beide zijden voor het leven.

Haar werkplek blijft het Sanatorium '*Berg en Bosch*', eerst te Apeldoorn, daarna in Bilthoven.

1942. Eerste arrestatie in Bilthoven.

Daar wordt ze op zondag 2 augustus 1942 gearresteerd als katholieke Jodin en gedeporteerd naar doorgangskamp Westerbork.

Op zaterdag 15 augustus wordt ze vrijgesteld van deportatie als 'Portugese Jodin met twee paar Portugees Joodse voorouders'. Ze keert terug naar het Dominicusklooster te Bilthoven en is weer werkzaam op de patiëntenadministratie tot dinsdag 2 februari 1944.

1944. Tweede arrestatie.

Op dinsdag 2 februari 1944 wordt Zuster Judith na de Hoogmis rond elf uur voor de tweede keer gearresteerd in Bilthoven en via het politiebureau te Utrecht op 3 februari overgebracht naar kamp Westerbork.

Op woensdag 25 februari volgt deportatie naar Theresienstadt in Tsjechië. Op dinsdag 16 mei deportatie naar het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau in Polen, waar zij is gedood in de gaskamer onder crematorium II op vrijdag 7 juli 1944.

Het leven van Zuster Judith Henriette Mendes da Costa wordt in volgende hoofdstukken uitvoerig beschreven.

Literatuur, noten, bijlagen, illustraties.

Literatuur

Croes, Marnix & Tammes, Peter (). *'Gif laten wij niet voortbestaan'*. Een onderzoek naar de overlevingskansen van Joden in de Nederlandse gemeenten 1940 -1945. 291.

Kempner, Robert M.W. (1969). *Edith Stein und Anne Frank. Zwei von Hunderttausend.* Freiburg im Breisgau: Verlag Herder. Nederlandse vertaling door Maria Weetink. (1969).

Twee uit honderdduizend: Anne Frank en Edith Stein.

Onthullingen over de nazimisdaden in Nederland voor het gerechtshof te München. Bilthoven: Uitgeverij H. Nelissen.

www. Communityjoodsmonument. Person.

www. Oorlogsdoden Nijmegen 1940-1945.

Noten

- 1. AB is de afkorting van Autobiografie van Zuster Judith Mendes da Costa. (2006). Voorschoten: In eigen beheer.**

Bijlagen

Bijlage 1.

De vindplaatsen betreffende leden van de familie Mendes da Costa.

- www.Humanitarisme.nl**
- Gezinsblad Emanuel Mendes da Costa**
- Gezinsblad Esther Henriques de Castro**
- Gezinsblad Jacob Mendes da Costa**
- Gezinsblad Nannette Rachel Mendes da Costa**
- Gezinsblad Rachel Anna Mendes da Costa**
- Gezinsblad Mozes Lopes Suasso**

Er is nog een vrouw die Judith Mendes da Costa heet, maar die wordt geboren in 1881 en overlijdt in 1944. Ze heeft de stamboom: Frank, van Meijer, Coevorden en Vieyra.

Bijlage 2.

Sefardische bankiers en commissionairs hebben vanaf de zeventiende eeuw een grote rol gespeeld in de opbouw van Amsterdam als financieel centrum. Leden van families De Pinto, Bueno en Belmonte ontptopten zich na 1650 als belangrijke leden van de samenleving en kregen soms belangrijke functies, zoals adviseur van de Stadhouder en Directeur van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Deze joodse bankfirma's waren zowel actief in de traditionele commissiehandel als op de effecten - en kredietmarkten.

Na de Franse tijd in 1815 droogde de internationale commissiehandel op, ondermeer doordat de Amerikaanse kooplieden rechtstreekse banden aanknoopten met Europese handelshuizen waardoor de rol van tussenpersonen uitgespeeld was.

Wat er van de handel overbleef ging naar Britse firma's in Londen dat het nieuwe financiële wereldcentrum werd. [2] De rol van de commissionairs als geldverstrekkers werd na 1815 dan ook door Londen overgenomen.

Wel vormden de nazaten van deze Sefardische Joden een soort regenten-elite, omdat ze onder koning Willem I toegang kregen tot bestuursfuncties en in sommige gevallen zelfs adelsbrieven ontvingen.[3] Met uitzondering van de familie Texeira de Mattos speelden ze echter in de economie geen rol van betekenis meer. Deze rol werd overgenomen door een groep Ashkenazische joodse bankiers en effectenmakelaars.

[1] K. Bruin, *Een herenwereld ontleed, over Amsterdamse oude en nieuwe elites in de tweede helft van de negentiende eeuw* (Amsterdam 1980) 44-45.

[2] J. Jonker, *Merchants, Bankers, Middlemen, the Amsterdam Money Market during the first half of the 19th century* (Amsterdam 1996) 243.

[3] Bruin, *Een herenwereld ontleed*, 45. Sinds 1800

zat een Mendes de Léon in de Amsterdamse Raad. Salvador, Lopez Suasso en Texeira de Mattos werden verheven in de adelstand.

Bron: Internet: Joodse Bankiers in de 19e eeuw.

Bijlage 3.

Een bekend lid van de familie Mendes in Engeland is Emanuel Mendes da Costa (5 juni 1717 – 31 mei 1791) botanist, filosoof, verzamelaar van waardevolle manuscripten en literaire anekdotes. Hij was een van de eerste Joodse 'Fellows of the Royal Society of London'.

Bijlage 4.

De Nederlander Joseph Mendes da Costa, is beeldhouwer en heeft veel werken nagelaten in Nederland. Zie wikipedia.

Bijlage 5.

De familie Henriques de Castro geniet in Nederland aanzien. Bekend is de archeoloog David Henriques de Castro (1826- 1898), die bij het 200-jarig bestaan van de Portugees-Israëlitische Gemeente Amsterdam een gedenkboek schrijft (1875). Hij onderzoekt de *Nederl. Port. Israel. Begraafplaats te Ouderkerk a/d Amstel*. Hij graaft daar 6000 grafstenen en tomben op en brengt die in kaart. Hierover publiceert hij: *Keur van Grafsteenen (1883)*. Wikipedia

Bijlage 6.

Bron: G .Luijters, *In Memoriam*. Herinneringscentrum Kamp Westerbork(onderzoek januari 2012). Pp. 345-349.

Illustraties

Rachel en Judith Mendes da Costa. Archiefdoos Judith mdc.